

TRÆK AF KIRKEHISTORIEN

AF H. JUUL SØRENSEN

I. Middelalderkirken.

Ad mange Veje fandt Kristendommen frem til Danmarks Land og dermed ogsaa til Thy og Vester Han Herred, hvis Kirke- og Menighedshistorie her i det følgende skal søges skildret. En af Vejene og sikkert den i første Omgang mest betydningsfulde var *Handelsforbindelsen* med det sydlige Udland. Fra den store, frisiske Handelsby Dorstad ved Rhinens Munding sejlede driftige og dristige Handelsfolk ud, kom ogsaa i det 8. Aarhundrede op langs Jyllands Kyst, fandt Vej gennem Limfjorden, der den Gang endnu var aaben mod Vest, naaede frem til Aalborg og gik videre ned langs den jyske østkyst. Men undervejs lagde man ind ved Vestervig, der blev en Handelsplads af Betydning. Disse fremmede bragte et Indtryk af europæisk Kultur, og adskillige kunde ogsaa fortælle noget om Kristendom. Kristne Købmænd var nok de første Missionærer i Thy. Snart maatte jo ogsaa danske Mænd af Sted paa Handelstogt mod Syd, og mange af dem fik ikke blot Varer, men ogsaa en ny Tro med sig hjem.

Det var imidlertid ikke kun for fredelig Handels Skyld, at Mænd fra de danske Strande gik paa Udenlandsfærd. I Slutningen af det 8. Aarhundrede fik man Smag paa *Vikingetog*, og der har ganske givet ogsaa Folk fra de nordenfjords Landsdele været med. Disse Togter gik især til Normandiets og Englands kristne Egne, hvor man ikke mindst røvede af det rige Klostergoods. Mange Vikinger slog sig imidlertid ned i det fremmede og antog efterhaanden den kristne Tro. Men de bevarede Forbindelsen med Hjemlandet, vendte maaske efter Aars Forløb tilbage igen, og med dem kom et nyt Indslag af Kristendom i Folkets Liv. For Thylands Vedkommende viser adskillige engelske Stiltræk i de ældste Kirkebygninger, at Indflydelsen fra den britiske Ø ikke har været saa helt ringe. Det kan have haft sin særlige, kristelige Betydning derved, at den engelske Kristendomsforstaaelse maatte ligge stridsvante Folk nærmere end den blide Tro, Ansgar altsidens var begyndt at forkynde i Danmarks Land. Englænderne skildrede med Forkærlighed Kristus som den sejrende Konge, der i Spidsen for sine tro Mænd stormer Dødens og Djævelens Rige.

Ad disse Veje, gennem Handelssamkvem og Udenlandstogter, naaede Kristendommen saaledes frem, før den direkte missionerende Virksomhed, der indlededes med Ansgar i det 9. Aarhundrede, begyndte at gøre sig gældende, og da dette Arbejde tog fat, var Indflydelsen gennem de gamle Forbindelser stadig af afgørende Betydning. Hvornaar de første egentlige Missionærer kom til Thy og Han Herred, kan ikke slaas fast paa Aarstal; men i Løbet af det 10. og 11. Aarhundrede arbejdede Kristendommen sig i hvert Fald i hele vort Land frem til at være Folkets Tro.

Den første navngivne Person, der møder os i Thys Kirkehistorie, hører hjemme i det 11. Aarhundrede og hedder Theodgar eller *Thøger*, som det blev til paa Folkesproget. Om denne Thøger vidste man i den gamle, katolske Kirke en hel Del at fortælle: Han var født i Thüringen, ud af fornem Slægt. Fra Barndommen af blev han oplært til Bogen, og han gjorde Fremgang ikke mindre i gode Sæder end i Kundskab. I Manddomsalderen forlod han for Guds Skyld Forældre og Fædreland og drog over til England, hvor han levede en kort Tid, ikke paa engelsk Vis, men paa Englevis (d.v.s. strengt afholdende). Derfra drog han til Norge, hvor han blev indviet til Præst, og da Kong Olav den Hellige hørte om hans Ry, gjorde han ham til sin Kapellan. Den fromme Konge hørte ham gerne og omfattede ham med stor Kærlighed. Men 1030 faldt Olav ved Stiklestad, og Thøger drog til Danmark for at prædike for Hedningerne der. Han slog sig ned i Vestervig i Thy og omvendte mange til Troen. Da der endnu ikke var nogen Kirke her, rejste han selv fattig, som han var - af Ris og Kviste et lille Kirkehus, hvor han fejrede Messens Højtid. Hans Hellighed gjorde et stærkt Indtryk paa Folk, og da han var død, skete der Mirakler ved hans Grav. Han blev da anerkendt af Paven som Helgen. Kongen og Biskoppen vilde længe ikke tro paa, at han var en rigtig Helgen; men de blev overbevist ved "Ildprøven", der foregik paa den Maade, at Biskoppen tændte et Baal midt i Kirken og kastede Thøgers Knogler i Ilden. Knoglerne sprang da straks uskadte tilbage paa Alteret. - Saavidt den gamle Helgenlegende, hvis historiske Efterretninger vi

imidlertid bliver nødt til at tage med megen Forbehold. I Virkeligheden ligger Thøgers Historie i stor Dunkelhed for os. Men han virkede da i Vestervig, hvor han døde omkring 1065. At han byggede sin Kirke af Ris og Kviste, betyder maaske, at den er blevet klinet op med Ler paa Risfletværk som de gamle, thylandske Bøndergaarde. Hvad hans Helgenværdighed angaar, viser det sig, at han aldrig har opnaaet pavelig Godkendelse; men han blev almindeligt anerkendt som Helgen i hele den danske Kirke og dyrkedes en hel Del i Jylland (et Vidnesbyrd herom har vi i et Kalkmaleri af Thøger i Skive gamle Kirke); men højst i Kurs stod han naturligvis i Thy, hvis Nationalhelgen han blev. Han kom da ogsaa til at lægge Navn til et stort Antal af de Helligkilder, Egnen var saa rig paa. Disse Helligkilder, der havde betydet meget i den gamle, hedenske Folkereigion, og nu stadig blev holdt højt i Ære, men under nye Navne, er forøvrigt et Udtryk for, hvorledes adskilligt i den gamle Religiositet levede videre i kristent Klædebon. Den Ildprøve, hvormed Thøgers Hellighed skulde bevises, er jo ogsaa et Udslag af det samme. Deraf maa man dog ikke slutte, at Religionsskiftet kun betød en ny Form for den ydre Gudsdyrkelse og nye, religiøse Navne. Kristendommen betød virkelig en ny Tro og en ny Livsførelse. Alene det, at en Skikkelse som den fattige, fromme Thøger nu blev holdt op for Folket som et Ideal, viser os Kirkens Omvurdering af Værdierne.

Ved den Kirke, Thøger havde grundet i Vestervig, dannedes et lille Samfund af Præster, og dette kan have været medvirkende til, at Vestervig blev udset til *Bispesæde*. Indtil omkring 1060 havde faktisk hele Nørrejylland ligget under Ribe Bispestol, dog eksisterede en kortere Tid et særligt Aarhus Stift, som igen gik ind. Men nu tog den fremragende Kong Sven Estridsen sig for at udbygge den danske Kirkes Organisation og delte Nørrejylland i fire Stifter: Ribe, Aarhus, Viborg og Vendsyssel Stifter. Vendsyssel Stift har sikkert omfattet Vendsyssel, Han Herred og Thy samt Mors. En Tid synes Bispesædet at have været Hjørring; men siden - senest omkring 1100 - blev det Vestervig. Den store Ære at være Bispeby beholdt Vestervig dog kun til omkring 1134, og de Mænd, der beklædte Bispestolen her, kender vi saa godt som ingenting til. I det hele taget ligger Vendsyssels Stifts og ikke mindst Thylands kirkelige

Udvikling i Middelalderen i stor Dunkelhed for os. Saa meget kan vi dog sige, at det var ingen ringe Sag at blive Bispesæde i de Dage.

Biskoppens Betydning var gennem det 11. og 12. Aarhundrede i stadig Stigen. Paa Biskoppen og hans Virksomhed hvilede i Virkeligheden hele Stiftets kirkelige Liv. Og det kirkelige Liv i Danmark var i disse Aar i en rivende Udvikling. En aandelig Vækkelse af stort Format gik over Landet som forøvrigt over hele Europa. Bevægelsen, hvis Udgangspunkt var det franske Kloster Cluny, satte sig som første Maal at udvirke en sædelig Reform af Klostrene og en Højnelse af Munkenes aandelige Liv; men snart bredte *Cluny-Fromheden* sig videre til Præster og Lægfolk og kom saaledes til at præge hele Kirken: Sorg over Synden, alvorlig Bod og Forsagelse af Verden, en inderlig Kristustro og Nidkærlighed for Kirken og dens Gudstjeneste var Bevægelsens typiske Træk. Dertil kom noget andet. Man gik ind for den saakaldte gregorianske Kirkepolitik, hvis store Tanke var, at kun Kirkens egne Mænd, først og fremmest Paven, maatte have noget at sige i Kirkens Anliggender. Paa disse Tanker byggedes Middelalderkirken op, og bygget op blev der i en Grad, saa man roligt kan tale om en Forvandling. Ved Midten af det 11. Aarhundrede var den danske Kirke halvt en Missionskirke, halvt en uorganiseret, national Landskirke. Hundrede Aar senere har vi den fuldt organiserede, aandeligt og politisk stærke, høj middelalderlige Kirke. Et Udslag af det ivrige Arbejde for Kirkens Ære kan man finde i Rejsningen af prægtige Kirkebygninger. 1117 skal St. Thøgers Relikvier være blevet overflyttet fra Graven til Alteret og skrinlagt. En saadan Skrinlæggelse plejede at foregaa, naar en kirkelig Nybygning var naaet saa vidt, at den delvis kunde tages i Brug. En af de to Vestervig-Kirker har da sandsynligvis været under Opførelse saa tidligt. De to Storkirker, der i Løbet af Aarhundredet rejste sig her, Sognekirken og Klosterkirken, kom til at hævde sig stolt som hele Stiftets anseligste, romanske Granitkvaderbygninger, et synligt Udtryk for Kirkens aandelige Magt.

Saa længe Vestervig var Bispesæde, dannede Præsteskabet her et saakaldt *Domkapitel*. Præsterne var organiseret i et munkeagtigt Fællesskab under Ledelse af en Provst. Kapitlet skulde bistaa Biskoppen i Stiftets Styrelse; men størst Betydning har det sikkert haft, at Stiftets

Præster uddannedes her. Det var en betydelig Opgave, eftersom der i det 12. Aarhundrede opførtes et stort Antal Kirker, saa der blev Brug for mange Sognepræster. (De allerfleste af Thys og Han Herreds Kirker blev rejst inden Udgangen af det 12. Aarhundrede.) Man begyndte fra Grunden af med Pogeskole og gik videre frem, til man afsluttede med en teologisk Uddannelse. Desuden blev Præsterne efter deres Ordination opøvet i praktisk Præstegering under en Tids Tjeneste ved Domkirken, hvor de skulde læse Messe og Tidebønner, forrette Vielser o. s. v. - Det var en meget betydningsfuld Indsats, der gennem denne Præsteuddannelse ydedes af Domkapitlet.

Midt i 1130'erne var det, som nævnt, forbi med Vestervig som Bispeby. Den sidste Vestervigbisp - Ketil hed han - faldt sammen med tre andre Biskopper i Slaget ved Fodevig 1134, da Kirkens Mænd (med Undtagelse af Ærkebisp Asser af Lund, der sprang fra) kæmpede med for Kong Niels' Sag mod Oprøreren Erik Emune, der jo imidlertid sejrede og blev Konge. Niels havde været Kirken en god Mand. I hans Tid blev saaledes Forpligtelsen til at give Tiende fastslaaet, hvorved Kirken blev økonomisk betrygget. Det var ogsaa paa den Tid, der rejstes Krav om, at alle Præster skulde leve i ugift Stand. Det kunde midlertid ikke gennemtvinges. - Fem Aar efter Fodevig skrev den nye Vendsyssel-Bisp sig som residerende i Børglum, der hermed havde afløst Vestervig som Bispesæde. Børglum laa jo ogsaa langt mere centralt i Stiftet end Vestervig.

Bispesædets Flytning betød dog absolut ikke, at Vestervig mistede sin kirkelige Førerstilling i Landsdelen. Her dannedes nu Thylands eneste Klosterstiftelse, et *Augustinerkloster* med tolv Kanniker, og saadan en Stiftelse maatte nødvendigvis som Domkapitlet tidligere i høj Grad faa Betydning for Eggen. Desværre er det her som saa ofte, at det gode, stiltfærdige Arbejde ved vi intet om; de uheldige Forhold derimod skrives ned. I Slutningen af det 12. Aarhundrede kom Klostertugten i Vestervig i Forfald. Usædelighed fik Indpas, og man jog Provsten bort, da han vilde holde Orden. I den Anledning skrev den nidkære Abbed Vilhelm af Æbelholt 1188 et alvorligt Brev til Stiftets Biskop: ”- Ak, ærværdige Fader, den skønne Glans er forvandlet, og Guldet er blevet til Slagger. Vinranken, som burde have, frembragt søde

Druer, har baaret vilde Frugter. Citharen sørger, og Orglet græder, ilde Rygter udbrede sig besmittende til alle Sider, den tidligere gode Tilstand er forbi. Ordenens Strenghed gaar tabt, og Fordrejelse bringes ind i de gamle, hellige Anordninger. - Naar Dyd og Sædelighed er sløvet, begunstiger Friheden Lasterne, og udtaler den foresatte sin Misbilligelse, møder ham straks en Haanslatter, og der udslynges haarde Trusler imod ham -.” Omtrent hundrede Aar senere - 1280 - hører vi om, at Kannikerne i Vestervig vedtog at spise Kød paa Trods af et Forbud fra Ærkebiskoppen i Lund. Paa den anden Side faar vi ogsaa Indtryk af, at man nu vilde overholde en alvorlig Klostertugt. Det bestemtes saaledes, at hvis en Klosterbroder trods Paamindelse udeblev fra Messe, skulde han straffes første Gang med at savne Ost til Maaltidet, anden Gang toges baade Ost og Smør fra ham, og tredje Gang sattes han paa Vand og Brød.

Om Provsterne i Vestervig Kloster ved vi ikke meget. Den tidligst kendte hed Johannes; han blev paa Grund af sin Lærdom tilkaldt til Ærkebiskop Absalons Koncilium i Lund 1187. Det var ham, der ikke vilde tolerere Umoralen. Efter ham omtales Nicolaus, der 1196 var Kapellan hos Knud den Sjette. Til ham eller en af hans nærmeste Efterfølgere skrev Paven i 1216 hele tre Breve, der alle vidner om, at Provsten i Vestervig nød stor Anseelse. Om en senere Provst Rudolphus ved vi, at han omkring 1245 blev Biskop over Vendsyssel Stift.

Efterhaanden blev Klosteret meget rigt, et af Landets rigeste. Det havde Ejendomme i hele Jylland, saaledes i Halvdelen af Thys og Vester Han Herreds Sogne. En af de Lejligheder, der har kunnet give Menigmand et stærkt Indtryk af Klosterstiftelsens Glans, har været Festligheden paa St. Thøgers Helgendag (30. Oktober). Paa den Dag strømmede Skarer sammen fra en vid Omkreds, og der rørte sig et broget Folkeliv i og omkring Klosterkirken. St. Thøgers sølvbeslagne Helgenskrin blev baaret i Procession. Forrest gik Ungbrødre, der bar Kors og brændende Kærter og svang Røgelseskar, rundt om Skrinet og bagefter gik de syngende Kanniker i deres Korherre-Festskrud.

II. Reformationen og Tiden, der fulgte.

Fra Reformationens Brydningstid har vi ikke synderlige Efterretninger fra Thy og Han Herred ud over, hvad der samler sig om Vestervig

Kloster. Men vi har Grund til at tro, at Arbejdet inden for den katolske Kirke ogsaa paa disse Kanter har været præget af Forfald i Tiden op imod Reformationens Gennembrud. Stiftets Biskop var fra 1486 til 1519 den lastefulde Niels Stygge, og efter ham fulgte hans Søstersøn Stygge Krumpen, der med Hensyn til forargeligt Liv ikke gav sin Morbroder noget efter. Kvinder og Penge interesserede ham mere end Kirkens Ve og Vel. Det er næsten utænkeligt, om de høje Herrers daarlige Eksempel ikke skulde have virket nedbrydende paa det kirkelige Liv i Stiftet. Vi har da ogsaa Vidnesbyrd om, at f. Eks. Provst Niels Bodilsen af Vestervig (1520-25) kunde tillade sig at tage Del i de groveste Udskejelser og alligevel uanfægtet fortsætte som Klosters Leder.

Luthers reformatoriske Tanker, bragt til Danmark ved Hans Tavsens, naaede dog omsider ogsaa til Thys og Vester Han Herreds afsides Egne. (Limfjordens Lukning mod Vest i Slutningen af det 12. Aarhundrede havde isoleret de nordvestlige Landsdele meget, hvilket efterhaanden i høj Grad prægede Udviklingen). Den første luthersk-orienterede Kirkemand, vi kender her, er *Svend Mogensen*, den sidste Provst i Vestervig (1530-47). Svend Mogensen havde tidligere været Slotsskriver og Kapellan hos Rigshovmester Mogens Gjøre, der blandt Lægmand var den lutherske Bevægelses betydeligste Skikkelse. Svend Mogensen var sikkert den "Mogens Gjøres Præst Svend", som var Hovedmanden ved Graabrødremunkenes Udjagelse af Flensborg Kloster 1528. I Aaret 1532 udgik der nu Kongebrev til Provst Svend om, at Guds rene Ord og Evangelium, altsaa luthersk Forkyndelse, skulde lyde i de Kirker, der hørte under Vestervig Kloster, nemlig Sognekirkerne i Vestervig, Agger, Nørhaa, Tømmerby og Lild. Man kunde godt tænke sig, at Svend selv har givet Stødet til denne kongelige Befaling. Det er naturligvis uvist; men saa meget er da klart, at det lutherske Reformationsværk nu var ved at komme i Gang i Thy. - Saa kom Ufredsaaret 1534 med Grevens Fejde, og Klosteret blev plyndret af den opfanterede Almue; men det blev nu værst for Bønderne selv, idet de, efter at Oprøret var slaaet ned, næsten alle blev gjort til Fæstere under Kronen. I Klosteret gik Reformationsværket videre. Kirkeordinansen af 1537 bestemte, at Kannikerne, om de vilde, frit kunde udtræde af

Frants Berg, Læsemester i Vestervig, senere Biskop i Oslo.

Klosteret; men dersom de vilde blive, maatte de underkaste sig Regler, som ikke var i Modstrid med den evangeliske Kirkeordning. De skulde som før synge deres Tidebønner, men efter en Forskrift, som Bugenhagen havde forfattet efter bibelske Tekster. Det katolske Helgenvæsen og Messeofret afskaffedes, og der skulde holdes Altergang paa luthersk Vis. De maatte bære Munkedragt, men ikke være kronragede, skulde være Klostersforstanderen lydige, leve et godt og ærligt Levned, flittigt høre Prædiken og læse i Bibelen, "at der maatte end være nogen, som her efter maatte vorde Sognepræst". Derfor skulde Klosteret have en Læsemester, en god og lærd Mand, som skulde holde Forelæsninger over den hellige Skrift, prædike og lære Børnelærdom. Disse Bestemmelser mødte nogle Steder aabenlys Modstand, og mange Steder gik det kun langsomt med deres Gennemførelse. I Vestervig spores ingen Vanskeligheder, uden Tvivl fordi Reformationen her væsentlig var gennemført forinden. Allerede 1536 var saaledes paa Provst Svends Begæring en af Reformationens gode Mænd, *Frants Berg*, blevet Læsemester i Vestervig. Frants Berg, der var en anset og højlærd Mand, var ved Universitetet i Rostock blevet grebet af Lutherdommen. Han virkede i Vestervig til 1540. Fra 1548 var han Biskop i Oslo, hvor han gennem en Menneskealder kom til at øve en betydningsfuld, reformatorisk Indsats.

Hvordan virkede nu det lutherske Budskab ud over Landsdelen? Vi har Indtryk af, at det gik

trægt med den praktiske Gennemførelse af Reformationen. I det afsides beliggende Vendelbo Stift (og mest isoleret inden for Stiftet var igen Thy og Han Herred) havde den gamle Lære ivrige Tilhængere langt længere frem i Tiden end i Landets øvrige Egne. Det er jo heller ikke uden videre givet, at de Kanniker fra Vestervig, som nu skulde forkynde den nye Lære, ogsaa personligt havde tilegnet sig det Evangelium, de skulde bære frem. De to Kanniker, om hvem man ved, at de traadte ud for at blive Sognepræster, hørte i hvert Fald ikke til de mest brændende Vidner; den ene var berygtet for sit forargelige Levned, den anden, Svend, der blev Sognepræst i Skjoldborg, blev beskyldt for Trolddom og afsat. En tredie, Morten Nielsen, blev Sognepræst i Nørhaa, men vedblev at have sit Ophold i Klosteret. Det samme gælder dem, der blev Sognepræster ved de Kirker, der laa Klosteret nærmest; de vedblev indtil 1555 at bo der, og maaske boede der nu ikke andre end dem i Klosteret. Dog kan der have været nogle enkelte Kanniker, som var blevet saa gamle i Munkelivet, at de ikke var skikkede til at begynde et Liv uden for Klosteret. Men i 1559 var der i hvert Fald ingen. Da var Vestervig Kloster ikke længere et Kloster.

I Reformationstiden opnaaede Thy igen - om end kun for nogle faa Aar - at afgive Residens for Vendelbo Stifts Biskop eller Superintendent, som det hed i den første lutherske Tid. Denne Gang var det Thisted, der fik Æren, og Superintendenten var *Peder Thomsen*, der allerede som Præst havde gjort en fortjenstfuld Indsats for den lutherske Sag. Først boede han to Aar i Nykøbing paa Mors; men fra 1542 til 1548 residerede han i Thisted. Det var en vanskelig Opgave, han her som Stiftets første lutherske Biskop fik betroet. Modstanden mod det nye var sejt; saaledes synes Han Herred længe at have holdt fast ved mange af Katolicismens Skikke. Det vanskeligste for Superintendenten var maaske at skaffe Præsterne et saadant Udkomme, at de kunde eksistere ved det. Ikke underligt, at det sommetider stod smaat til med Præsternes boglige Udstyr. Kun Peder Thomsen selv ejede saaledes det gamle og nye Testamente paa Grundsprogene. - 1548 nedlagde Peder Thomsen, træet af det trælsomme Slid, sit høje Embede og blev almindelig Sognepræst i Haverslev i Han Herred. Den følgende Superintendent slog sig ned i Hjørring.

Er det gennemgaaende ikke særligt straalende, hvad vi hører om Thy- og Han Herredboernes religiøse Staaelse paa Reformationstiden, saa kan det heller ikke paastaas, at vi har Beviser for noget udbredt, blomstrende Kristenliv paa disse Kanter i Aarene, der fulgte, den Tid, vi plejer at kalde Ortodoksiens eller Retroenhedens Tid. Fra Han Herred meldes det rent ud, at sidste Halvdel af det 16. og hele det 17. Aarhundrede var præget af Ligegyldighed for Kirken og Gudsdyrkelsen. Nu maa man i den Forbindelse dog mærke sig, at det er vanskeligt at danne sig et retfærdigt Billede af den religiøse Tilstand i det brede Lag i disse Tider. Det, vi helst vil vide noget om, Fromhedslivet, finder vi ikke meget omtalt i de skriftlige Efterladenskaber. Det er som Regel de uheldige Forhold, der skrives om. Vi kan f. Eks læse om stridbare Præsters mange Processer, og det synes unægteligt, at Thy i det 17. Aarhundrede havde sin rigelige Part af gejstlige i den stridige Genre, man tænke eksempelvis paa Sognepræst, Magister Anders Heboe i Thisted, der præsterede korporligt at overfalde sin Embedsbroder, Sognepræsten i Nørhaa, i dennes egen Præstegaard! Vi kan læse om Kirkegængernes, især de kvindeliges, Klammerier om Pladserne i Kirkestolene, og vi kan læse om uhyggelige Hekseprocesser; men som nævnt, det egentlige og afgørende, jævne Menneskers dagligdags Kristenliv, finder vi ikke meget om paa Prent. Hvad imidlertid angaar de netop nævnte *Hekseprocesser*, saa er der desværre god Grund til at omtale dette Forhold nærmere. Man kommer nemlig ikke uden om, at Overtroen spiller en stor Rolle i det 16. og 17. Aarhundredes religiøse Liv. Et særlig trist Kapitel er Heksetroen og Heksefølgelsen, og her var Præsterne med i første Række, idet de mente at bekæmpe Djævelens Rige, naar de fik Hekse paa Baalet. Alene i 1616-26 blev i Thy mindst 9 Personer (8 Kvinder og 1 Mand) brændt levende for Trolddom. At de anklagede til Tider virkelig havde forsøgt at drive Hekseri, gør jo ikke Sagen bedre. Saaledes bekendte en Kvinde fra Sydthy, at hun for at knytte Forbindelse med Djævelen og faa Del i hans Magt dansede tre Gange avet omkring Ydby Kirke, og for hver Gang hun under denne Dans kom til Kirkedøren, blæste hun ind ad Nøglehullet, gav sig Djævelen i Vold og forsvor baade Daab og Kristendom. Det 17. Aarhundrede igennem vedblev Hekseprocesserne. Størst Opsigt vakte

Besættelseshistorien i Thisted 1696. Den blev vidt bekendt over det ganske Land og satte hele Thy paa den anden Ende. En lang Række Kvinder formentes at være besat af Djævelen. Sagen endte med, at Sognepræsten i Thisted, Mag. Ole Bjørn, af Højesteret dømtes for bedragerisk at have sat det hele i Scene. Affæren viste, at Heksetroen vel stadig havde stærkt Tag i Folk, ogsaa i Præsterne, men ogsaa at Kritik og Tvivl var ved at vinde frem. Nutidens Videnskab hævder forøvrigt, at Thisted-Besættelsen ikke var Bedrag, men en hysterisk Epidemi. Processen mod Ole Bjørn betød det officielle Dødsstød mod Heksevæsenet; men Forestillingen om og Rædselen for en Pagt mellem Djævelen og hans Haandlangere vedblev at trives frodigt i det brede Lag.

Paa Baggrund af alt dette mørke og triste, som viser os Vrangsidens af Tidens aandelige Tilstand, er det velgørende at møde et Vidnesbyrd fra det inderlige *Fromhedsliv*, en Digtsamling fra 1710: "Sjælens daglige Røgoffer", forfattet af den thylandske Digterinde Inger Jensdatter Sønberg, Præstedatter fra Visby. Digtsamlingen - nærmest en Andagtsbog, indeholder til hver Dag i Ugen Morgenbøn, Morgensang og Hjertesuk, Aftenbøn, Aftensang og Hjerteslik, - alt stærkt præget af Kingos "Aandeligt Sjungekor". Bogen synes at have været yndet og meget læst, 1733 kom den i andet Oplag. Som en lille Hilsen fra Troslivet i Tiden før Pietismens Frembrud skal et Par Vers anføres:

Ah, min Sjæl, vilt du da sove?
Søg til Herren, vaag og bed!
Op og lad os Herren love
for sin store Miskundhed,
op min søvnefulde Krop,
op mit Sind, til Andagt op!
Op, hvad kan sig i mig røre
Herrens Godhed at kundgøre!

Op min Sjæl nu glimter Solen,
kast dig ned for Naadestolen
udi Hjertets Ydmyghed!
Jeg opløfter begge Hænder,
og mit Hjerte til dig brænder.
Se, min Jesus, se herved!

Der er ingen Grund til at tro, at den Inderlighedens Aand, der taler gennem disse Vers og hele Digtsamlingen, er noget ganske

specielt for Inger Sønberg. Hun har haft aandelige Søsken i Tiden, ogsaa blandt Præsterne. Det var ikke stivnet og død Teologi altsammen i Ortodoksiens Tidsalder. Der var ogsaa sand, kristelig Nidkærhed, før Pietismens og Herrnhutismens Vækkelsesarbejde satte ind. Man kan f. Eks. nævne Provst Peder Roaldsen i Vandet (1696-1730), om hvem Biskop Jens Bircherod efter Visitats i V. Vandet Kirke skrev: "Den største Mængde unge Folk, som sig noget Steds har fremstillet for mig fandtes i denne Kirke, og kunde jeg ogsaa af dens behagelige Fremskridt befinde, hvad en religiøs, retsindig og nidkær Sjælesørgers Omhyggelighed kan effectuere". I Biskoppens Korrespondance med samme Provst Roaldsen faar vi forøvrigt et lille Indblik i Tidens Form for *Kirketugt*. Provsten forespurgte hos sin Biskop, hvorledes han skulde forholde sig over for en Kvinde, der var flyttet til Sognet. For elleve Aar siden var hun blevet besvangret, men havde aldrig søgt kirkelig Absolution for sin Synd, d. v. s. havde aldrig staaet offentlig til Skrifte i Kirken. Han fik det Svar, at saafremt Kvinden ikke selv søgte Venskab med Gud, skulde han prøve at føre hende til Bod og Omvendelse. Men dersom hun foragtede Formaning, skulde han lyse hende i Band. Den, der var lyst i Band, maatte ikke komme til Alters eller staa Fadder, maaske heller ikke modtage kirkelig Vielse. - En anden nidkær, ortodoks Præst var Vilh. Rogert i Hvidbjerg. Han virkede i første Halvdel af det 18. Aarhundrede og tilhørte den saakaldte *Bods fromhed*, d. v. s. en Fromhedsretning inden for Ortodoksien, der samtidig med, at den beholdt Iveren for den rene Lære, var i nogen Grad præget af de Vækkelsestanker, der klart skulde tage Form i den pietistiske Bevægelse. Rogert førte en forbitret Kamp mod sine Sognebørns Drik, Slagsmaal og især Kortspil, som han ønskede forbudt, ikke mindst da nogle spillede deres Formue bort. Han klagede over et Krohus ved Kirken og over, at det var saadanne Steder, man søgte, ikke Skolerne; han frygtede en Dommens Tid over Landet, fordi det ikke havde kendt sin Besøgelse. Han holdt strengt paa Kirketugt og saa med Harmen paa, at man regnede sig for gode Kristne, blot man var døbt og gik i Kirke. - En anden Præst af Betydning var Sognepræst Michael Vogelius i Øsløs (1696-1731), der af Biskoppen roses som en af Stiftets dueligste og lærdeste Præster og en ypperlig Kateket.

III. Den pietistiske Vækkelse og Oplysningstiden.

Nu er vi imidlertid kommet frem til den pietistiske Vækkelses Periode. Pietismen var en Vækkelsesbevægelse, der sidst i det 17. Aarhundrede brød frem i Tyskland og først ret sent naaede til Danmark, tidligst til Sønderjylland og København. Dens bedste Tid var for Jyllands Vedkommende Aarene o. 1740-1760. Det var navnlig det Kuld af Præster, som i 1730'erne havde mødt den stærkt missionerende Bevægelse i København, der var blevet tændt an og bragte Gløden videre til deres Sogne, hvor den nogle Steder blussede op i en regulær Vækkelse, andre Steder kun ulmede hos nogle faa.

Efter den moderat pietistiske Biskop Broder Brorsons Visitatsoptegnelser at dømme var der omkring Midten af det 18. Aarhundrede mange alvorlige og flittige Præster i Thy og Vester Han Herred; men det er for de flestes Vedkommende uklart, om de var Pietister eller ej. Biskoppen kunde udmærket godt anerkende alvorlig Kristendom uden for sin egen Lejr. Sikkert er det dog, at en Del af Præsterne i Thy tilhørte den *pietistiske Retning*. Paa Thyholm og ganske særlig i Vester Han Herred var Vækkelseslivet præget af Brødremenighedens Forkyndelse eller *Herrnhutismen*, som den kaldes. Herrnhutismen var en selvstændig Form for den pietistiske Vækkelse; den havde sit Udspring i Herrnhut i Sachsen, og dens Førstemand var Grev Zinzendorf. Baade den egentlige Pietisme og Herrnhutismen fremhævede stærkt Omvendelsens Nødvendighed og gjorde skarpt Skel mellem troende og vantro; men Pietismen var ofte noget lovmæssigt præget, hvilket kunde føre til en vis ængstelig Selvbeskuelse, medens Herrnhutismen stærkere understregede Guds Naades Indbydelse til Syndere og først og sidst prædikede Hvilen i Kristi fuldbragte Værk, Forsoning ved Jesu Død og Blod. For Herrnhutismen var Udgangspunktet Syndernes Forladelse, som man med Tak maatte tage imod. For Pietismen var Tilgivelsen snarere et Maal, man skulde stride sig frem til, ofte gennem en svær Bodskamp. Hertil kom, at Herrnhutismen i højere Grad end Pietismen var en Lægmandsbevægelse; Brødremenighedens Udsendinge, "Emissærer", som de hed, var ofte jævne Mænd, der forstod at tale folkeligt og ligetil, og saa lagde de Vægt paa at samle de

troende i "gudelige Forsamlinger", hvor det betonedes, at enhver troende Mand og Kvinde havde Medansvar for det aandelige Livs Bevarelse og Forplantning. Derfor kunde de herrnhutisk vakte Kredse ogsaa bedre klare sig videre frem og faa Betydning, selv om der kom en uvilligt indstillet Præst til Sognet, medens de pietistiske Kredse i høj Grad var afhængige af de gejstlige Ledere og ofte sygnede hen, naar Præster af en anden Støbning kom til.

En af de mest udpræget pietistiske Præster i Thy var P. Wilse i Søndbjerg, en kraftig Vækkelsesprædikant, der dog havde vanskeligt ved at slaa igennem i sine Sogne. Han lagde ellers ikke Fingrene imellem: "Her findes nok det kristne Navn, men ellers kun Skin og Ugudelighed. I vanærer Gud ved en hyklerisk Gudstjeneste og raaber ham dessnarere over jer, naar I synger uden Tro og Andagt og bliver i de gamle Synder; han holder ikke den uskyldig, som saaledes tager hans Navn forfængeligt!" sagde han til sine Sognebørn, endda i en Festprædiken. - En Mand som Jens Hansen, først Helligsø, senere Hundborg, gjorde et nidkært Arbejde og synes ikke mindst at have haft Evne til at vinde Ungdommen. I Hundborg blev der Vækkelse, og mange unge blev flittige Bibellæsere. - I Sjørring sad den betydelige Provst Steenstrup, der bl. a. gjorde en god Indsats til Skolevæsenets Gavn. Forholdet i Sognene var gode, og Menigheden "elskede Guds Ord og Guds Bord". Ogsaa Jens Bonne i Hillerslev var meget undervisningsinteresseret, og Ungdommen "kunde gøre herligt Rede for deres Kristendom". En senere, pietistisk Præst i Sognet, Oluf Brorson (en Brodersøn af Biskoppen) blev meget elsket i sin Menighed, hvor der raadede stor Hørelyst, selv om der ikke meldes om nogen Vækkelse. I Hunstrup og Østerild, hvor en Broder til Oluf Brorson virkede, fandtes "redelige Guds Børn og fromme Sjæle". - Ogsaa i andre Sogne lød pietistisk Forkyndelse; men selvfølgelig betød det ikke nær altid, at Menighederne var præget af Vækkelsens Aand. Mange Steder var det saa som saa med Modtageligheden. Wilses Vanskeligheder i Søndbjerg er nævnt. I Hvidbjerg var Præsten meget misfornøjet med Befolkningen. I Helligsø og Gettrup var, siges det, de fleste haarde og upaavirkelige, og der raadede megen Vankundighed. Ogsaa i Hassing klagede Præsten over sin Menighed, og Provst Winding i Vestervig var heller ikke for

begejstret, skønt han synes at have været afholdt. I Hunstrup og Østerild var der ved Siden af det vakte Liv ogsaa en Del Drikkeri.

Som tidligere nævnt, gjorde Herrnhutismen sig gældende paa Thyholm og særlig i Vester Han Herred. Saa var der naturligvis ogsaa Præster og Menigheder, der repræsenterede en Mellemting mellem Pietisme og Herrnhutisme. Det synes f. Eks. at være Tilfældet med den fromme Pastor Obel i Sennels, der fik det Eftermæle, at han var "en Natan i sin Omgang, en Job i sine Lidelser og en Asaf i at holde fast ved Jesus som sin Del og sin Klippe". - Et klart herrnhutisk Arbejde blev drevet ud fra Gaarden Hindsels paa Thyholm, som Ejeren Peder Isager gjorde til en Arbejdscentral for Brødremenighedens Udsendinge. Senere Vidnesbyrd bekræfter at denne Missionsvirksomhed kom til at sætte sit Præg paa Egnens Befolkning. I Hassing sluttede Pastor Hegelahr sig til Brødremenigheden; men her var kun faa vakte.

Vender vi os til Vester Han Herred, finder vi i Øsløs-Vesløs-Arup faktisk Herrnhutismens Brændpunkt Nord for Limfjorden. Her blev den betydelige Pastor *Cay Praëm* (1753-91) Redskab til en kraftig Vækkelse. Praëm havde opholdt sig i Brødremenighedsbyen Marienborn, derefter været Lærer paa Vaisenhuset og lod nu en udpræget herrnhutisk Forkyndelse lyde fra sin Prædikestol: Vi skal søge "den blodige Brudgom, det slagtede Lam og toes i Blodbadet". Ydermere bad han Brødremenighedens Udsendinge hjælpe sig i Sognearbejdet, og en af dem, Brau, slog sig ned i Øsløs hvor han organiserede det vakte Liv. For Vækkelse blev der. 1772 blev der dannet et Slags Menighedssamfund paa over hundrede Medlemmer, det første jyske Herrnhutersocietet. 1773 blev der i Øsløs bygget et Forsamlingshus, der blev Centrum for Brødremenighedens Venner i Vester Han Herred; undertiden havde Cay Praëm op til to Hundrede Tilhørere under sin Talerstol, alene fra Gøttrup kom en Snes Stykker. Selv om der til Tider kunde være noget usundt, sentimentalt over Forkyndelsen, var den vakte Bevægelse af meget aandelig Livskraft og holdt sig længe paa disse Kanter.

Pastoratet Klim-Torup-Vust maa vi ogsaa beskæftige os lidt nærmere med. Der udviklede den kirkelige Situation sig nemlig i 40'erne paa ret dramatisk Maade. Sognepræst var *Anders Langgaard*. Han var paavirket af

Brødremenigheden, men prædikede temmelig skarpt. Som Kapellan fik han *Otto Krogstrup*, der i København var blevet vakt ved Pietismen, men siden mente, at han først var blevet rigtig omvendt, da han mødte den herrnhutiske Forkyndelse. Som Langgaard holdt han imidlertid fast ved den stærke, pietistiske Omvendelsesprædiken. Det milde Præg, der ofte var over Brødremenighedens Folk, syntes disse to ganske fremmed. Krogstrup var mere udpræget i sine Synspunkter end Langgaard, paa hvem han øvede stor Indflydelse. Ensidig og hensynsløs var han mod dem, han ansaa for vantro, men samtidig til det yderste opofrende over for dem, han anerkendte som troende Brødre. Han svang Lovens Sværd og brugte desuden Udtryk, som Folk ikke forstod, saa man troede, at han vilde indføre en ny Lære. Følgelig blev han et Stridens Tegn i Sognene. - Præsterne vakte snart Forargelse. 1743 solgte de deres Bøger paa en Auktion i Hunstrup Præstegaard, da Studering var "Verdens Maner"; ikke engang pietistiske Bøger brød de sig om. De holdt sig til den anden Trosartikel og af Paulus kun til det, der handlede om Retfærdiggørelsen. At de holdt Forsamlinger, ogsaa for udensogns Folk, og at herrnhutiske Emissærer slog sig ned i Præstegaarden og besøgte de vakte i Menigheden, var, den øvrige Befolkning ogsaa højst utilfreds med. Det, der især, rejste Strid, var Krogstrups Praksis ved Skriftemaal i Forbindelse med Altergang. Paa det Punkt havde forøvrigt flere vakte Præster deres Anfægtelser. "I er Frelserens Fjender" kunde han sige i Skriftestolen, "men vil I komme saa skidne og urene, I er, kan jeg tilsige jer Syndernes Forladelse" og derpaa - uden Haandspaalæggelse - tilføjede han blot "i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn". En syg, gammel Mand, som indrømmede at have bandet, berettede han uden Indvielse af Elementerne. Pastor Langgaard stillede sig solidarisk med sin Kapellan. Disse Forhold førte til gentagne Klager fra Sognefolkenes Side. Det kom ogsaa til et voldsomt Sammenstød mellem Præst og Menighed i Vust Kirke, hvor det endte med, at Folk vrede og højrostede udvandrede af Kirken. Tilsidst - i 1748 - tog begge Præster deres Afsked og rejste til Herrnhut. Uden Frugt havde deres Gerning dog ikke været. Der skal have været ca. 60 vakte i Sognene - en Snes Stykker drog til Herrnhut. En af dem, der blev omvendt ved

Langgaards Forkyndelse var den senere Eskimomissionær Jens Haven (død 1796), født i Vust, der i Begyndelsen havde været saa forbitret paa Præsten, at han tænkte paa at skyde ham.

Det Røre, der blev vakt ved Langgaard og Krogstrup, synes ret hurtigt at have lagt sig, hvorimod Vækkelsen i Øsløs, Vesløs og Arup, som nævnt, var af mere varig Karakter. Det aandelige Liv i disse Sogne er netop et Eksempel paa, hvorledes Herrnhutismen rummede Kraft til dog i nogen Maade at hævde sig ogsaa i den aandelige Tørhedsperiode, den saakaldte Oplysningstid med dens fornuftprægede Kristendomsforstaaelse førte ind over vort Folk. Nu havde de vakte i disse Sogne ogsaa særlig længe præstelig Støtte. Cay Praëm virkede helt til 1791 og blev saa efterfulgt af Sønnen Ole Praëm, der ligeledes sluttede sig klart til Brødremenigheden. Han havde forøvrigt som Student forsøgt at holde gudelige Forsamlinger i Klim, hvor der da endnu var nogle tilbage af Langgaards og Krogstrups Tilhængere; men Stedets Præst og Herredsfogden forbød ham at tale, og det kom til stormende Oprin. I Øsløs fortsatte han i sin Faders Spor, og hans Død 1802 betød et stort Tab for de vakte paa hele Eggen. Eftermanden var til en Begyndelse venligt stemt over for Vækkelsen og tillod, at der blev holdt gudelige Forsamlinger hos Degnen. Snart kølnedes imidlertid Forholdet mellem Brødremenighedens Folk og Sognepræsten; men Herrnhuter-Emissæren kunde dog uhindret besøge de vakte i Sognene og holde Opbyggelse med dem. Nu var der ganske vist kun ca. 25 tilbage. Det kneb at faa Ungdommen med. Dog kunde man langt hen i Aarhundredet hist og her i Vester Han Herreds Hjem finde Spor af den gamle Vækkelse. Forøvrigt maa det siges, at her som andetsteds betød Oplysningspræsternes fornuftprægede Forkyndelse, at Kirkegangen uden for de store Højtider tog kendeligt af, selv om en vis Tilbagegang nok allerede var begyndt paa et tidligere Tidspunkt.

Længere mod Syd var det ikke bedre. I Begyndelsen af Aarhundredet besøgte en herrnhutisk Udsending en enkelt Meningsfælle i Thisted. Han fortæller: "Det ser overalt mørkt ud i disse Egne. Spotten over Bibel og Kristendom er meget stor, og man ser den afmalet paa de arme Menneskers mørke og frække Ansigter". - Nu maa en saadan Udtalelse selvfølgelig staa for Mandens egen Regning; den kan være farvet af

Amtsprøbst Carstensen, der virkede i Thisted 1790-1831.

hans specielle Syn paa Kristenlivet; men man har ogsaa et Par andre - lidt senere - Vidnesbyrd om, at det i den første Del af det 19. Aarhundrede stod smaat til med det aandelige Liv paa disse Breddegrader. Da saaledes den senere for sit Virke blandt de vakte Fynboer saa bekendte *Hans Agerbek* var Kapellan i Thisted (1827-30), havde han yderst trange Arbejdskaar. Det stod sløjt til med Thistedboernes Sædelighed; Agerbek kaldte selv siden Thisted "en Højskole for Drukkenskab". Kirkegangen var ogsaa meget ringe. Agerbeks varme og centralt kristelige Forkyndelse blev gennemgaaende mødt med Ligegyldighed. - Omtrent samtidig virkede *Joseph Chr. Sørensen*, der siden vandt sig et kendt Navn som Provst paa Mors, i Sønderhaa og Hørsted (1826-31). Da han kom til Thy, var der ikke blot i disse Sogne, men rundt omkring i vid Omkreds "en mageløs aandelig Død i Kirkerne", og man skulde, siges det, rejse langt for at finde et Hjem, hvor Livet inden for de fire Vægge bar Præg af levende Kristendom. Sognepræst Brammer i Snedsted bekræfter, at der i hans Snedsted-Tid (1830-42) med Undtagelse af J. Chr. Sørensen, der rejste, ikke var nogen bibeltroende Præst i hele Omegnen.

Naar dette er sagt, maa det dog retfærdigvis tilføjes, at denne Periode ogsaa talte Præster, der ud fra Tidens aandelige Forudsætninger gjorde et flittigt og samvittighedsfuldt Stykke Arbejde i deres Sogne. Nævnes i første Række bør saaledes den højtansete og afholdte Amtsprøbst *Carstensen* i Thisted (1790-1831): Han var som

Amtsprøbst Bendix, Vestervig 1799-1833.

et Barn af sin Tid Oplysningsmand, men en oprigtigt from Mand med stor Interesse for og Kærlighed til de enkelte Mennesker, med hvem han som Sjælesørger kunde samtale i Timevis. Han var en højtdannet og retsindig Mand, hvis Ord havde stor Autoritet. - En anden fremtrædende gejstlig var Amtsprøbst *Bendix* i Vestervig (1799-1833), der især med Iver og Dygtighed tog sig af Skolevæsen og Fattigforsørgelse. Personligt var han meget velmenende og godgørende; men han kom i Strid med sine Sognefolk, da han vilde gennemtvinge Brugen af "Evangelisk-kristelig Salmebog". Her blev *Bendix* støttet fra officiel kirkelig Side og fik selvfølgelig sin Vilje. - Det kan ogsaa her bemærkes, at flere af Landsdelens Præster i denne Periode vandt sig Ry ved deres af Tidsaanden inspirerede, dygtige Indsats paa det topografiske og landbrugsfaglige Omraade: Knud Aagaard, der omkring Aarhundredskiftet var Sognepræst i Skjoldborg og bl. a. forfattede en "Beskrivelse over Thy", — Johs. V. Steenstrup, Sognepræst i Vang, senere i Hillerslev til 1835, en af Thys dygtigste Landmænd og korresponderende Medlem af det kgl. Landhusholdningsselskab, - og Chr. Djørup, først Sognepræst i Hassing, senere Provst i Klim til 1851, der fuldførte et af Steenstrup paabegyndt landbrugshistorisk Arbejde "Thisted Amt", et Standardværk, samt blev første Formand for "Det thylandske landøkonomiske Selskab". - Det er helt sikkert, at disse Mænd og andre Præster paa samme Linie gjorde en overordentlig nyttig, social og folkelig Indsats;

men det var jo ganske vist ikke det, de først og fremmest var ansat for.

IV. De sidste hundrede Aar.

I. Grundtvigsk Liv.

Oplysningsforkyndelsens Banemænd i Danmarks Kirke blev Mynster og Grundtvig, og efterhaanden naaede da ogsaa Vidnesbyrd om det nyvaagnende, kirkelige Liv op til Landet mod Nordvest.

Det første Bud om noget nyt faar vi fra *Snedsted Seminarium*. I *Snedsted* havde nemlig Sognepræst N. Bentzen i 1813 oprettet et Seminarium som et af de første i Jylland. Bentzen var en dygtig Mand, men i Følge Eftermandens Udsagn "en kold og stiv Rationalist", der "hverken fra Prædikestolen eller Skolelærerseminariets Kateder kunde forkynde Guds Ord med Klarhed, Liv og Kraft". Her blev nu i 1830 den unge Lic. theol. *G. P. Brammer* (den senere Aarhus-Bisp) Forstander og Sognepræst. *Brammer* var en betydelig, aandelig Kraft, en dygtig Teolog og en kristen Personlighed. Han stod Mynster nær, var en skarp Modstander af Rationalismen, men kunde heller ikke godkende Grundtvigs kirkelige Anskuelse. *Brammers* Prædikener, der rummede baade Lov og Evangelium, vakte Røre og samlede et stadigt voksende Antal Tilhørere i *Snedsted Kirke*, uden at man dog kan tale om nogen Vækkelse. Imidlertid havde Seminarielærer *P. K. Algreen*, der var blevet kristeligt vakt gennem Pastor J. Chr. Sørensen i Sønderhaa, fra 1829 forsøgt at samle Seminarieeleverne til Opbyggelse. *Brammer* blev mere og mere en Modstander af denne Lægmandsvirksomhed, medens *Algreen* paa sin Side stadig mere deltog i Forsamlingslivet, som nu brød frem paa Mors. Spændingen førte 1837 til *Algreens* Afsked som Seminarielærer. Blandt de Elever, der havde deltaget i hans Opbyggelsesmøder, skal nævnes Kristen Kold, der 1834-36 sled Skolebænken paa *Snedsted Seminarium*. Men da denne Thys store Søn fik sin betydningsfulde, kristelige og folkelige Gerning uden for Thy, skal yderligere Omtale udelades her.

Den Mand, der 1842 kom til at afløse *Brammer* som Sognepræst og Seminarielærer i *Snedsted*, var Grundtvigs nære Ven og udmærkede Discipel *Ludvig Chr. Müller*. Baade som folkelig Fortæller, som

nidkær Talsmand for de grundtvigske Skoletanker og som Prædikant hørte han til sit Slægtleds ypperste. I sine Prædikener slog han haardt efter Skinkristendom, hvilket ogsaa nok kunde tiltrænges. Gudelige Skikke og udvortes Kristendom fandtes der en hel Del af. Saaledes hørte det sig f. Eks. til, at Kirkegangskonen græd, naar hun blev indledet i Kirken af Præsten (første Gang en Kvinde efter Barnefødsel kom til Kirke var hun "Kirkegangskone" og blev modtaget af Præsten, der inden for Kirkedøren holdt en lille Tale til hende og derefter højtideligt ledede hende til hendes Plads). Da det nu en Gang kneb for saadan en Kirkegangskone at faa den obligate Rørelse frem, tog hun det uldne Tørklæde til Hjælp; men saa trak Müller midt under sin Tale Tørklædet ned og sagde: "Hvad skal det til? Jeg har aldrig læst, at nogen græd, naar Jesus talte, og det var dog det bevægeligste Ord, der er talt paa Jord!" Som i Brammers Tid kom Folk flittigt til Kirke. Selv grebet af Kristendommen evnede Müller ved sin Forkyndelse at gribe andre. Enkelte blev som under Forgængerens vakt til Tro; men heller ikke nu blev det til nogen egentlig Vækkelse, og Menighedsfølelse var der ikke meget af. Sin største Betydning fik Müller paa Seminariet. Hans jævne og kærlige Færd var et Vidnesbyrd, og han greb sine Elever stærkt og varigt. I hans Tid udgik der fra Snedsted en Række dygtige og begejstrede, unge, grundtvigske Lærere, hvoraf en Del fik deres Gerning i Thy. Dog allerede 1848 flyttede baade Pastor Müller og Seminariet til Ranum.

Naar Talen er om grundtvigsk prægede Lærere i Thy omkring Midten af det 19. Aarhundrede, bør *Parmo Carl Petersen* nævnes. Parmo Petersen var ikke fra Müllers Seminarium, men teologisk Student; da han imidlertid ikke havde villet lade sig eksaminere af rationalistiske Professorer, tog han ikke Eksamen, skønt Evnerne var gode nok. I København hørte han Grundtvig og deltog ivrigt i de gudelige Forsamlinger, som Grundtvigs Ven, J. C. Lindberg, var Sjælen i. 1837 blev han konstitueret Lærer og Kirkesanger i Hvidbjerg paa Thyholm, hvor han straks forsøgte - nidkær som han var - at holde gudelige Forsamlinger. Dem vilde Thyholmboerne imidlertid ikke vide af. De kunde ikke indse, hvad Møder udenom Præst og Kirke skulde være godt for, og Parmo Petersen mødte megen Modstand. 1838 blev han

ansat som Lærer og Kirkesanger i Hillerslev, hvor han forblev til sin Død 1859. Ikke sjældent talte han i de gudelige Forsamlinger paa Mors; maaske ogsaa af og til i Hillerslev. Folk vilde gerne høre ham; men haanet blev han ogsaa. En Præst paa Mors skrev saaledes om ham i Avisen, at han blev "almindelig benævnt med Tilnavnet den hellige Petersen, fordi han anses som et ivrigt Medlem af den Sekt, der her benævnes af Almuen de Hellige". De første grundtvigske Folk blev saaledes i vide Kredse mødt med samme Modstand, som siden skulde blive den frembrydende Indre Mission til Del.

Der er ogsaa i høj Grad Grund til fra Tiden omkring og lidt efter Midten af Aarhundredet at nævne flere gode Sognepræster af mere eller mindre udtalt grundtvigsk Præg, saaledes f. Eks. Provst *Peter Nic. Fibiger* i Haring (1848-80), i hvis Tid Haring og Stagstrup Sogne blev et Slags grundtvigsk Centrum, - den nidkære *Christophersen* i Søndbjerg (1859-72), der stod som en Forbereder af Vækkelsen paa Thyholm, - *Trojel* i Helligsø, *Ingerslev* i Vestervig, og *P. Falk Rønne* først i Rær, senere i Søndbjerg. Huskes fra den Tid skal ogsaa Provst *Sonne* i Thisted (1864-75); han var ganske vist ikke Grundtvigianer, men vilde gerne gøre en Indsats i socialt og folkeligt Liv, stiftede saaledes 1866 Danmarks første Brugsforening og i 1865 "Dansk Forening", der efterhaanden blev Samlingssted for den grundtvigske Kreds i Byen og det nærmere Opland. Tilsidst gik den op i den grundtvigske Højskoleforening. Betydning, dog kun for en kortere Tid, fik ogsaa den Højskole, som den begavede Seminarist *Klausen* 1868 begyndte i Villerup, Vestervig Sogn. Bemærkelsesværdigt er det, at det var den grundtvigske Højskoleforstander, der først fik kaldt Indre Missions Prædikanter til denne Egn. 1877 lukkede Skolen.

Medens der saaledes i Thy paa et ret tidligt Tidspunkt fandtes dygtige og varmhjertede Talsmænd for grundtvigsk Kristendom, laa Hanherred til frem i 60'erne temmeligt øde hen i aandelig Henseende. Som nævnt var der i enkelte Hjem Minder fra Vækkelsens Dage; men det prægede ikke den kirkelige Situation. Menighedsliv var der faktisk ikke noget af. 1864 kom saa J. L. Knudsen (Jakob Knudsens Fader) som Sognepræst til Aggersborg i Øster Han Herred. Han var Grundtvigianer og gik til sin Gerning med megen Alvor; men hans

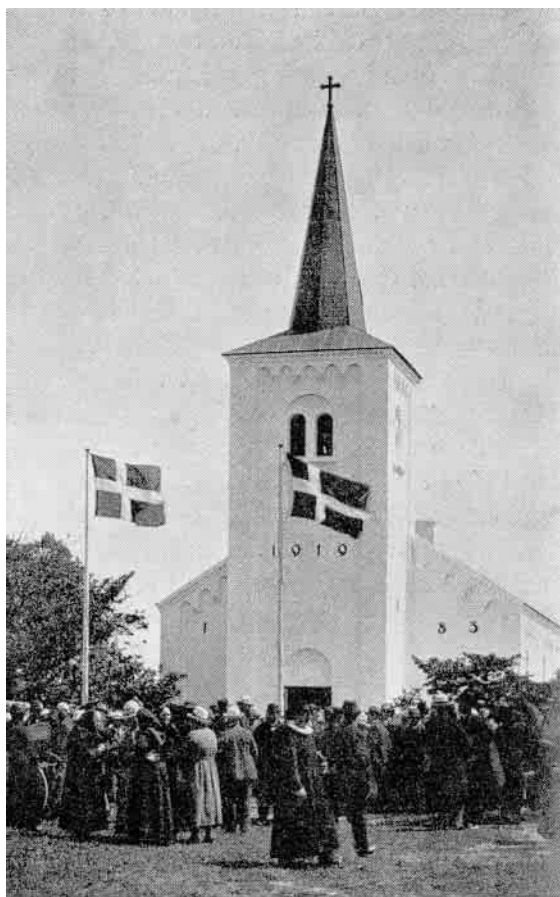
Søren Anker Møller, den første
Frimenighedspræst i V. Han Herred.

Forkyndelse fandt i hvert Fald i Begyndelsen ikke Ørenlyd hos Befolkningen. I et Brev af 1864 skriver han nogle Ord, som nok ogsaa har delvis Gyldighed for Vester Han Herred: "Menigmand her er vist saa lidt berørt af aandelig Paavirkning, som næppe nogen andensteds i Landet. Deraf er det en Følge, at han er uden for det hele, navnlig ogsaa - da det er en temmelig fattig Egn, - uden for de fædrelandske og politiske Forhold. Men han er af Karakter brav, tror jeg; Hjertelaget i ham er ærligt, ædelt og dansk". Efterhaanden fik Knudsen dog Venner, som forstod ham, især udensogns fra; men de kom fra Nord og fra Løgstørkanten, ikke fra Vester Han Herred.

Saa kom imidlertid i 1867 *Peter Rønne* som Sognepræst til Klim-Thorup-Vust, og med ham kom en Grundtvigianer, der blev Redskab til en stor kristelig og folkelig Vækkelse i Vester Han Herred. Hans Sind var lyst, hans Forkyndelse varm og med mandig Kraft. Kirkerne blev fulde, og mange mødte Gæstfrihed i hans Præstegaard; et Menighedsliv blomstrede op. Snart kom der Bud efter ham fra Thy, hvor man ogsaa vilde høre hans Forkyndelse. - Da Rønne rejste allerede 1873, blev G. Brahm hans Eftermand. Han var ogsaa grundtvigsk og stillede sig meget venligt overfor Rønnes Venner; men disse syntes alligevel ikke, at Menighedens Fællesliv var som i Rønnes Dage, og mange af dem søgte helt over til Valgmenigheden paa Mors, hvor Rasmus Lund 1871 havde begyndt sit Virke. Det blev snart deres Drøm at faa dannet en fri Menighed i Han Herred i Lighed med den paa Mors. Naar de

nu blot kunde finde den rette Mand at samles om. Denne Mand fandt de i *Søren Anker Møller*.

I 1866 var Chr. Lund (en Broder til Rasmus Lund paa Mors) blevet Sognepræst i Øsløs. Han var Grundtvigianer og fik samlet en mindre Kreds paa Hannæs. Efter nogle Aars Forløb var han nedbrudt af Sygdom og maatte have Kapellan, og det blev da den 27-aarige Søren Anker Møller. Møller var sine unge Aar til Trods moden og afklaret i sit grundtvigske Syn og fik Lykke til at føre den aandelige Bevægelse, som allerede i nogen Maade var i Gang i Sognene, videre baade udadtil og indadtil. Han kom ogsaa til at staa Rasmus Lund nær, og saa kom den Tanke ganske naturligt op, at Anker Møller var Manden, som skulde begynde Valgmenighed i Han Herred. Omkring den Tid blev imidlertid Menigheden paa Mors tvunget ud i Frimenighedsstillingen, og saa gik det da ogsaa saadan, at det blev en *Frimenighed*, der i 1883 blev dannet i Vester Han Herred med Søren Anker Møller som Præst. En Kirke fik man samme Aar rejst i Klim, hvor Præsten skulde bo. Her ud fra øvede Anker Møller sin Livsgerning; i 46 Aar levede han midt i sin Menighed. De ydre Rammer var beskedne. Kirken lignede indtil den 1911 fik Taarn, nærmest et Forsamlingshus. Men Menigheden havde Højtidsstunder i sin Kirke og glædedes ved Fælleslivet, der voksede frem. I 1911 rejstes en "Annekskirke" i Vesløs. - Møller vandt sig gennem de mange Aars Virke en stor Venskabskare, ikke blot inden for sin Menighed, men over det ganske Land. Om hans Maade at tale paa, skrev Forfatteren Rich. Gandrup ved hans Død: "Møller var en mærkelig Taler. Veltalende var han ingenlunde. Begyndelsen af hans Foredrag blev holdt, som var det ham den største Overvindelse. Han kunde give Indtryk af ikke helt at vide, hvad han vilde sige; men lidt efter lidt tabte det ubehjælpssomme sig, og uden at blive svulmende blev hans Tale overmaade indtrængende. Der skete det, man fra først af vilde have benægtet Muligheden af: han rev Tilhørerne - selv de genstridigste - med sig. Der kom en mærkelig, ligesom tilbageholdt Lidenskab og Glød i hans Tonefald, det var, som han mere og mere befriedes af sine egne Ord og Tanker, just medens han hørte og tænkte dem. Og derfor befriedes Tilhørerne ogsaa." - Da Søren Anker Møller maatte lægge op, blev Sønnen Gustav Anker-Møller 1925 hans Eftermand.

Frimenighedskirken i Klim, opført 1883.

Vi har i det foregaaende ført Skildringen af Grundtvigianismen i Thy op til 70'erne. I de følgende Aar kom den fra Indre Mission udgaaende Vækkelse til mere og mere at præge Egnens kirkelige Liv; men hele Tiden var der dog Kredse, der holdt fast ved de grundtvigske Tanker. I Thisted samledes man om Pastor Dam, der i 70'erne var Kapellan, senere - efter nogle Aar paa Sjælland - Sognepræst; han døde 1896. I 80'erne øvede Pastor L. B. Husum en god Gerning i Byen, bl. a. gjorde han et stort Arbejde for Santalmissionen. Kærlighed til denne Mission vaktes forøvrigt hos mange derved, at selveste Missionær H. P. Børresen to Gange besøgte Thisted. I Forbindelse med Santalmissionen skal ogsaa nævnes Dams Efterfølger, Sognepræst Jacob Hansen (1896-1917), der førte den grundtvigske Tradition videre, og Provst Hilden-Petersen, der igennem sin 42-aarige Præstegerning i Thy, først i Helligsø, senere i Hillerslev til 1932, gjorde en stor Indsats for Santalmissionen. Jacob Hansen og Hilden-Petersen var ofte paa Programmet ved grundtvigske Møder i Landsdelen.

Ogsaa Thy fik sine frie Menighedsdannelser. Flere Forhold virkede sammen her. I Torsted var

der saaledes fra Rasmus Lunds Tid en lille Kreds, der sluttede sig til Mors Frimenighed. Endvidere samlede den udmærkede og nidkære Pastor Knud Christensen, først Sognepræst i Snedsted, senere i Hurup, mange Mennesker om sin Forkyndelse, ogsaa udensogns fra, saaledes bl. a. en Kreds i Hundborg. Da nu Pastor Christensen 1893 rejste fra Egnen, kom Valgmenighedspræst Morten Larsen fra Holstebro til gennem ti Aar at prædike i Hundborg Kirke hver tredie Søndag; han fik ogsaa mange Konfirmander fra Thy. Ved samme Tid - 1895 - oprettedes i Hundborg en Højskole, der bestod indtil 1913. Her var Pastor Thygesen, senere Træden, Forstander en Tid, og han holdt ogsaa Gudstjeneste paa Højskolen, saa Morten Larsen kunde aflastes. Endelig maa nævnes, at Morten Larsens tidligere Kapellan, Sognepræst N. Lomholt. i Snedsted (1907-17) samlede Folk fra flere Sogne.

Da Lomholt rejste fra Thy, søgte man at samle de spredte Kredse og oprettede 1918 *Thy Valgmenighed* med Søren Noe-Nyegaard som Præst. Han boede i Hurup og prædikede mest i Vestervig og Hundborg. Han blev meget afholdt, men rejste allerede 1921. Efter ham valgte Menigheden Søren Anker Møllers ældste Søn Kristian Anker-Møller til Præst. 1925 traadte denne imidlertid paa Grund af en Strid med Biskop Ludwigs ud af Folkekirken, og Kredsen i Hundborg fulgte ham, hvad en Del fra Sydthy derimod ikke gjorde. Samtidig skilte Frimenighedsfolkene i Torsted sig ud fra Mors Frimenighed og sluttede sig til Kr. Anker-Møller, og saaledes dannedes *Thy Frimenighed* med Tyngdepunktet i Nordthy. Anker-Møller kom til at bo i Torsted, hvor man allerede i 1906 havde bygget en lille Frimenighedskirke; 1931 efterfulgtes Anker-Møller af Frede Frederiksen.

En Del fra Sydthy vilde, som nævnt, ikke følge Anker-Møller ud i Frimenigheden og fortsatte i nogle Aar som Valgmenighed med G. Petersen-Bønding som Præst. Senere har man søgt Tilknytning til Lemvig Valgmenighed.

Hundborg- og Torsted-Kredsene, der i 1925 samledes i Thy Frimenighed, skiltes igen 1939 paa Spørgsmaalet om Præstevalg. Torsted Kredsen, der har sine Medlemmer spredt vidt omkring og fastholder Navnet Thy Frimenighed, valgte Jørgen Andersen til Præst og beholdt Kirken i Torsted. Den anden Kreds, der kalder sig *Hundborg Frimenighed*, valgte Enrico Bjerre.

II. Indre Missions Arbejde.

Det begyndte omkring 1870. Forfatteren, Pastor Jørgen Falk Rønne, der som stor Dreng i Søndbjerg Præstegaard i 70'erne oplevede Vækkelsens Frembrud over Thyholm fortæller levende om "det vældige aandelige Foraar, den skønne Pinsetid, der forvandlede Holmen fra en gammeldags, tør, snusfornuftig og egenretfærdig Egn til et Sted, hvor med eet alle Kilder sprang". - Til Orientering skal bemærkes, at Falk Rønne ikke var retningspræget i kirkelig Henseende, saa man maa ikke mistænke ham for at give en partisk Fremstilling af Forholdene. Han skildrer den første Begejstrings Varme, opfattet i en 13 Aars Drengs modtagelige Sind. Da det Tidsbillede, han giver fra Thyholm, nok har en vis Gyldighed ogsaa for i hvert Fald den sydlige Del af det øvrige Thy, skal hans Erindringer refereres lidt mere udførligt.

Falk Rønne skildrer først Thyholm som "ret et stille, gammeldags Sted. - Om. Søndagen gik man pænt i Kirke efter Tur med nyblankede Træsko, med Lommetørklædet sammenlagt over den storstilede Salmebog, parat til at aftørre en Taare, om Prædikenen var rørende, - den eneste Lejlighed, hvor Lommetørklædet brugtes. Det var sjældent, at nogen forsømte sin Altergangssøndag. Kort sagt: alt var saare godt, og Folk vidste det og glædede sig over deres Godhed og Uangribelighed. - Saa kom Indre Mission. Det var ikke en ny Lære, det var ikke blot Forsamlinger og Kirkegang og mere Salmesang; men det var nye Kendsgerninger". Og saa fortæller Falk Rønne om sit uforglemmelige Indtryk af en Kolportør, der mødte op i langskafte Støvler, blaa Vadmelsfrakke, hvor der manglede en Knap, det ene Bukseben var kortere end det andet. Han var kort sagt en meget jævn Mand, men alligevel betagende. Der var noget, varmt over hans Væsen; hans øjne var klare, og det lyste fra dem. Denne Indre Missions Lægprædikant fik en hjertelig Modtagelse i den grundtvigske Pastor Peter Falk Rønnes Hjem, og fra Præstegaarden travede Kolportøren nu ud i Sognet og indbød til Missionsmøde. Mødet blev holdt i en Lade. Det var aldrig set før og affødte megen Snak. Men Folk mødte op. De sad i den pænt fejede Tærskelo paa Brædder, der var lagt over Bukke og ølankre, og nogle var endog krøbet op i

Indremissionær Jesper Nielsen, en af Indre Missions Pionerer.

Høstænget. Og saa talte Kolportøren og det saadan, saa selv de store Dreng kunde forstaa det. Falk Rønne siger selv: "Fader prædikede sikkert udmærket, det har jeg hørt mange sige; men dette var dog helt anderledes lige til. Rimeligvis har det været svært naivt efter Nutidens Begreber og ikke nær saa fint udarbejdet, som Missionærenes Prædikener senere blev det; men dette var en Tale til Folket, havde den maaske, som man siger, hverken Hoved eller Hale, saa ramte den alligevel, traf de ømme Punkter, gjorde Folk vrede eller ydmyge, fik dem til at tænke over Ting, de aldrig havde skænket en Tanke. Thi der var Ild i den, det brændte i Manden, og hans Varme fængede".

Saadanne Møder - og dem blev der efterhaanden adskillige af - hvor Lægmandsvidnesbyrdet lød, og Brorsons gamle Salmer blev taget frem, virkede. Naturligvis rejste Modstanden sig ogsaa. Det var ikke muligt at staa neutral over for det nye, der brød frem. Men Besked maatte man have, og derfor maatte man igen til Møde og til Kirke ogsaa, naar man forstod, at det var levende Kristendom, der blev prædikeret der. Pastor P. Falk Rønne i Søndbjerg, der som nævnt var en af Grundtvigs Disciple, havde hele Tiden haft god Kirkegang; men nu oplevede han, at Folk sad i to Lag, alle Gange og Kroge var stopfulde, - fra de omliggende Sogne strømmede Folk til, ja, helt fra Ydby kom de. Det var nu heller ikke underligt, om vakte Mennesker drog langvejs af Sted for at høre en Forkyndelse, der gav dem noget, hvis de for Eks. havde en

Sognepræst som ham i Helligsø, om hvis Prædikener man sagde, at "de var saa fine, at han fik dem sendt fra København til hver Søndag". Saa var til Gengæld hans Efterfølger mindre fin paa det. Han holdt de samme Prædikener om og om igen.

Det første Indtryk af Indre Mission fik Thy altsaa gennem tilrejsende Prædikanter, mest Lægprædikanter, blandt hvilke den originale og djærve Anders Stubkjær var den betydeligste. Af Præster kan nævnes Indre Missions Rejsepræst, den fyrige Prædikant Pastor Jeansson, der i 1871 gjorde en Thyrejse, som satte Spor, og 1873 kom baade Jeansson og selveste Vilh. Beck.

Naar der saaledes er talt om de tilrejsende Prædikanters igangsættende Virksomhed, skal det føjes til, at af afgørende Betydning for den aandelige Bevægelses videre Udbredelse i Sognene, var det, at de nyomvendte saa stærkt og varmt aflagde Vidnesbyrd om deres Tro. Mange helstøbte og originale Personligheder taltes blandt de første Indre Missions-Folk. De var, som en spottende udtrykte det, "ikke rare at møde i en Hulvej". Stærkt pietistiske var de, nogle af dem bandlyste saaledes al Læsning af Skønlitteratur. Men deres ærlige Kristentro smittede.

En Mand, som fik overordentlig stor Betydning for Indre Missions Fremvækst i Thy, er Indremissionær *Jesper Nielsen*, som 1876-84 boede i Lyngs, derefter indtil sin Død 1896 i Hvidbjerg, men hvis Virksomhedsomraade strakte sig ud over hele Thy og Vester Han Herred. Jesper Nielsen var en kraftig Personlighed, velbegavet og belæst, ikke mindst i Bibelen. Skønt skrøbelig af Helbred gjorde han en stor Indsats, forstod at sætte sine Venner i Arbejde og var selv en betydelig Forkynder, klar og personlig i sin Form. Hans Tale satte Skel, greb mange, men vakte ogsaa Modstand hos mange. Ved hans Død skrev Vilh. Beck, at han havde været en af Indre Missions dygtigste og mest trofaste Arbejdere.

Inden vi forlader Jesper Nielsen, maa vi imidlertid omtale, at han sammen med Indremissionær P. Kr. Poulsen i Ørum blev indviklet i en meget alvorlig Strid med Thys Præstestand, den saakaldte "*thyske Krig*". Det begyndte i 1880 med, at samtlige Præster i Hundborg-Hillerslev Herreders Provsti indsendte en Klage til Indre Missions Bestyrelse med Besværing over, at de to Indremissionærer holdt

Forsamlinger rundt om i Sognene uden først at have sat sig i Forbindelse med de respektive Sognepræster. Særlig utilfreds var man med Poulsen, og det henstilledes til Bestyrelsen at fjerne de to Missionærer. Præsterne i Refs-Hassing Herreders Provsti sluttede sig (med Undtagelse af Rønne i Søndbjerg) til Klagen. - Paa denne Henvendelse gav Indre Missions Bestyrelse et skarpt og afvisende Svar, hvilket førte til, at Sagen antog større Dimensioner, idet en Del af Præsterne nu indsendte Klage til Kirkeministeriet og foreslog, at ingen maatte virke som Indremissionær uden at være prøvet og beskikket af Biskoppen, samt at enhver Indremissionær skulde arbejde under Tilsyn af Stedets Præst. Dette Forslag vakte stor Uro i Indre Missions Kredse Landet over, idet dets Gennemførelse kunde betyde en Standsning af hele Missionsvirksomheden. Situationen var kritisk. Ministeren var straks tilbøjelig til at forbyde hele Lægmandsarbejdet; men dette fik Biskop Martensen ham dog fra. Nu lykkedes det imidlertid at faa en Forhandling i Stand mellem Præsterne i Indre Missions Bestyrelse og Thys Præster, idet man mødtes ved et Konvent i Skjoldborg, hvor Vilh. Beck beklagede det tidligere, uheldige Svar og redegjorde for, hvilke Ordninger, man havde forhandlet med Ministeriet om, nemlig at Indremissionærerne, før de tog et Arbejde op, skulde møde hos den paagældende Sognepræst og forsøge at aftale deres Virksomhed i Sognet med ham, og at hver Missionær skulde staa i Forbindelse med en tilsynsførende Præst. Der raadede en god Aand over Konventssamværet, og den alvorlige Strid var dermed bilagt. Det var 1881.

Naar der her er fortalt om Stridigheder mellem Missionærer og Præstestand, skal det da ogsaa siges, at efterhaanden fik Indre Mission mange gode og nidkære Venner blandt de Thy Præster. Tre skal særlig nævnes her: Deichmann, Løgstrup og Paludan.

Provst *K. Deichmann* var Sognepræst i Hvidbjerg-Lyngs fra 1884 til sin Død 1906. Han var en Bønnens og Bibelens Mand og en meget dybtgaaende Forkynder, der samlede store Skarer under sin Prædikestol. I sin daglige Færd var han usædvanlig fordringsløs og overordentlig godgørende. Store Summer skænkede han til Hedningemissionen. I 1897 fik han Lov at se en stor Vækkelse gaa hen over sine Sogne.

Pastor *T. Løgstrup* var kun 27 Aar, da han i 1880 blev Sognepræst i Helligsø-Gettrup, hvor han virkede flittigt, til han 1896 blev kaldet til Tjeneste i D. M. S. I "den thyske Krig" havde han staaet imod Missionærene, men gennem stærke, aandelige Brydninger, fandt han alligevel sin Plads mellem Indre Missions Venner. Hans Forkyndelse havde hele Tiden samlet mange; nu fik den ny Styrke, og snart kom man rejsende fra næsten hele Thy for at høre ham. Stor Betydning fik ogsaa de mange betydelige Talere, ikke mindst Hedningemissionærer, han kaldte til sine Sogne. Kærlighed til Ydre Mission vakte herved hos mange.

C. E. Paludan, Sognepræst i Søndbjerg-Odby 1885-1921, Provst fra 1896, var en Aristokrat af den gamle Skole, en nobel og rank Personlighed. Han gjorde især et stort Arbejde for Santalmissionen, i hvis Ledelse han en Tid stod, og Børnegudstjenestesagen, og for at vække Kærlighed til disse to Virksomheder, gjorde han mange Rejser, mest i Thy. Provst Paludan kom til at indvi største Delen af de mange Missionshuse, der i hans Tid byggedes rundt om i Thys Sogne. Ligeledes kom han til at staa som fast Leder af de Indre Missions Samfundsmøder for hele Thy, man efterhaanden kom i Gang med at lade afholde flere Gange aarligt.

Manden, som fik Idéen til disse Samfundsmøder, var den betydelige Indremissionær *Jens Kr. Pedersen* i Bedsted, om hvem det er sagt, at han maaske var Danmarks mest originale Lægprædikant. Aandeløst kunde Folk lytte til hans Tale. At han ikke var helt almindelig fremgaar af en Udtalelse af en dygtig og landskendt Præst, som sagde: "Det kneb for mig at tale, naar J. Kr. Pedersen var til Stede. Jeg vilde hellere have haft en eller flere Biskopper under min Talerstol end ham".

Det vil nu føre for vidt blot at nævne den Række af indremissionske Præster og Lægmænd, der gennem Aarene gjorde et flittigt Arbejde rundt om i Sognene. En, som imidlertid nødvendigvis maa omtales, er den landskendte Præst og Forfatter *N. P. Madsen*. Han var fra 1892 Sognepræst i Kollerup-Hjortdal i Vester Han Herred, hvor han gjorde et nidkært Arbejde. Sygdom tvang ham imidlertid til allerede 1897 at opgive Præstegerningen, og han slog sig nu ned i Vorupør, hvor han udnyttede sin Tid til fri Prædikevirksomhed og Forfatterskab. Han skrev saaledes en Række meget læste Fortællinger og

*Provst C. E. Paludan, Søndbjerg,
Forgrundsfigur i Indre Mission.*

opbyggelige Skrifter. Elsket over hele Landet blev hans "Husandagtsbog", og den lille Andagtsbog "Ordet". - Efterhaanden tilegnede N. P. Madsen sig et særegent Syn paa Helliggørelseslivet, et Syn, han især fremsatte i et Blad "Filadelfia", som han udgav gennem nogle Aar. Her førte han en stærk Tale om Muligheden af at blive frigjort for Syndens Magt og gik i den Forbindelse imod, at der skulde prædikes Lov for troende Mennesker. Det vakte megen Strid. Han blev - dog med Urette beskyldt for at prædike Syndfrihed, og blev især angrebet af den nidkære, grundlutherske, men ogsaa meget skarpe Pastor P. P. Johansen i Rær. Diskussionen satte sine Spor rundt om i Indre Missions Kredse i Thy; men stort set gik det nok saadan, at man blev ved at omfatte N. P. Madsen med megen Kærlighed uden dog at slutte sig til hans særlige Helliggørelseslære. - N. P. Madsen havde forøvrigt en Gang Forfatteren Mylius-Erichsen boende nogle Dage i sit Hjem. Det er interessant at læse, hvad Mylius-Erichsen, der selv var Fritænker, skrev om sit Ophold i Vorupør: "Vorupør var Hjemstedet for den største samlede Fiskerbefolkning paa Vestkysten næst efter Esbjerg og Skagen. Det var dygtige og dristige Fiskere, op mod et Par Hundrede, to Trediedele Indre Mission hengiven, ledede af en Præst uden Embede, der boede og virkede der i Sognet, og Sognets Lærer, der var født der og i sin Tid selv havde været Fisker (senere Folketingsmand Munk Poulsen), og med den for de hellige egne Samfølelse hjalp disse Fiskere

Pastor N. P. Madsen, Vorupør, Foafatter af mange religiøse Skrifter.

hverandre frem ogsaa i verdslige Forhold, saa at de økonomisk sad langt bedre i det end deres vantro Fæller, med hvem de havde mindst muligt at bestille. Man kunde se paa Husene, at Kaarene var forbedrede for de hellige, de rev de gamle, maleriske Hytter ned og byggede højloftet og sundt, men kedeligt. Og man kunde se paa deres Ansigter, naar man traf at komme til Stranden en Dag, hvor mange Fiskere var beskæftigede paa den fælles Landingsplads ved Nørre Vorupør inden for det skærmende Stenrev, - Ansigterne bar Velplejethedens Præg, der var ikke Drukkenskabstegn at spore som hos adskillige af de vantro, der klumpede sig sammen nordligst paa Landingspladsen som noget for sig selv, endda der ikke var andet, der holdt dem sammen end den fælles, men afmægtige Trods mod Missionen, hvis Fiskere her, paa Skolelærerens indflydelsesrige Initiativ, alle fiskede i Kompagni og til fælles Udbytte og var organiserede i en Eksportforening, hvorved de undgik Mellemanderne. Her praktiseredes altsaa en Art Kommunisme, der virkelig var beundringsværdig og vist nok enestaaende i Landet." - Saa vidt Mylius-Erichsen. Man forstaar, at Indre Mission i høj Grad prægede Sognets Liv. Der havde ogsaa i 1896 været en Vækkelse saa kraftig, at da den standsede efter et halvt Aars Forløb, gik kun eet Baadelav paa Havet uden at bede, inden de gik ud. 1905 kom en ny, stærk Vækkelse, og flere Gange senere gentog dette sig. I det hele taget er gentagne Gange stærke Vækkelser gaaet over Thy: i 90'erne og siden især 1904-06 (f. Eks.

Hundborg, Klitmøller, og Svankjær-Eggen), men ogsaa senere f. Eks. i 1921 en kraftig Vækkelse i Nors og 1932 i Klitmøller. - Som en Frugt af alle disse Vækkelser staar nu 32 Missionshuse i Thy. I Vester Han Herred findes 6.

Det er nævnt, at Provst Paludan og Pastor Løgstrup gjorde et stort Arbejde for at vække Kærlighed til Ydre Mission, navnlig Santalmissionen og D. M. S. Ogsaa et andet og adskilligt yngre Missionsforetagende, Sudanmissionen, har fundet mange Venner i Thy, ikke mindst takket være Pastor H. C. M. Krarup, Nors (1899-1921), og Pastor H. P. Nielsen, Hundborg (1897-1931). Pastor Krarup, der som en myreflittig Præst og original og levende Prædikant traadte dybe Spor i sine Sogne, var fra første Færd med i Sudanmissionens Landsledelse, og Pastor H. P. Nielsen, der var en grundlærd Teolog, ledede i flere Aar en Skole for vordende Sudanmissionærer i Hundborg Præstegaard.

Kærlighed til Ydre Mission næredes ogsaa ved de store, aarlige Sommermøder i Vilsund, som blev paabegyndt i 1917 paa Initiativ af daværende Sognepræst i Stagstrup, Pastor Eriksen, og Proprietær, senere Minister Vilh. Fibiger, der Aar efter Aar har staaet som Mødernes Leder. Her har i Tidens Løb Tusinder af Mødedeltagere lyttet til vægtige Ord fra førende Folk inden for dansk Kirkeliv.

Meget kunde der yderligere være at nævne; men det vil sprænge denne Skildrings Rammer at tage mere med, og det, der er fortalt, kan vel ogsaa i nogen Maade give et Indtryk af den Udvikling, der har gjort Thy til en af Landets mest indremissionsk prægede Egne.

III. Frikirkelige Bevægelser.

De frikirkelige Samfund, der har haft mest Betydning i Landsdelen, er Baptistmenigheden og "Det danske Missionsforbund", i Thisted desuden "Frelsens Hær". Derimod har Methodismen ikke gjort sig gældende paa disse Kanter.

Ved *Baptisme* forstaas den Opfattelse, der ud fra Fortolkning af det nye Testamente vil hævde, at Forudsætningen for at kunne modtage Daab er personlig Omvendelse og Tro. Derfor forkastes Baredaaben til Fordel for, hvad man kalder "Troendes Daab". Den Daab sker ved Neddykning. Den baptistiske Bevægelse kom til Danmark i første Halvdel af det 19. Aarhundrede

Klitmøller Missionshus, opført 1916. Et af Egnens smukkeste og mest anselige Samlingssteder for Indre Mission.

og var i Begyndelsen indviklet i haard Kamp med Myndighederne; men efter Grundloven af 1849 faldt enhver statskirkelig Tvang bort, og Baptisterne kunde frit missionere. Især i Vendsyssel tog man ivrigt fat, og sidst i 60'erne begyndte Prædikanter derfra at udstrække deres Virksomhed til Thy. Saaledes gjorde Forstanderen for Jetsmark Baptistmenighed mange Prædikerejser til Midtthy og Thyholm. Men ogsaa andre virkede. Der meldes 1874 om Møder paa Thistedegnen og i Skyum, og flere lod sig gendøbe. I 1875 besøgte Forstanderen for Københavns Baptistmenighed Thy og beskrev selv sin Rejse saaledes: "Jeg har besøgt Aalborg, Løgstør, Jetsmark, Hals og Frederikshavn. Det bedste Sted, jeg har været, er dog Thyland, hvor jeg havde den Glæde at døbe 7 Personer. I 4 Uger holdt jeg ikke mindre end 28 Forsamlinger. Den sidste var uden Tvivl besøgt af hen ved 150 Sjæle."

Der vakttes saaledes noget Røre, og en Del Præster begyndte at holde Bibellæsninger for at værne om den lutherske Daabsforstaaelse; men egentlige Stridigheder hører vi ikke videre om.

I 1891 mente man, at Tiden var inde til at danne en selvstændig Baptistmenighed for Thy, og "Thylands Baptistmenighed" blev stiftet paa et Møde i Lyngs. Menigheden talte da 54 Medlemmer. I 1893 valgtes Anders Jørgensen, en Møller fra Thyholm, til Menighedsforstander.

Aarene herefter var præget af Fremgang for Menigheden, og Virksomheden udbredtes til flere Sogne i Thy, særlig i Skyum og Hørdum kunde der samles en Del. I 1909 fik man rejst et Missionshus i Sundby, og 1912 fik man indrettet en smuk Kirkesal i Thisted. Anders Jørgensen fratraadte som Forstander 1923. 1927 døde han; men hans Minde lever i Menigheden. - Thylands Baptistmenighed tæller nu ca. 90 Medlemmer.

"Det danske Missions forbund", populært kaldet Frimissionen, er vokset frem som en Sammenslutning af vakte Kredse, der dannedes ved forskellige danske, norske og dansk-amerikanske Vækkelsesprædikanters Virksomhed i Danmark i 1880'erne. Thy var tidligt med her. Allerede før Landssammenslutningen blev dannet, stiftedes 1885 i Thisted en lokal Frimissionsforening som den anden i Danmark, og skønt Thy ellers ikke nu kan siges at eje nogen kraftig Frimissionsbevægelse, blev Samfundets betydeligste, danske Personlighed en Thybo, *Jens Jensen-Maar*. - Jensen-Maar var fra Thyholm, blev som ung Mand omvendt ved Indre Missions Forkyndelse. Under sin Bibellæsning fik han imidlertid tidligt den Vanskelighed, at han, som han selv siger, "ikke rigtigt kunde forene Kirkens Lære og Former med Apostlenes og Jesu Lære. Det Menighedsbillede, som Statskirken viser os, med

en Sammenblanding af mange ugudelige og nogle faa levendegjorte Guds Børn var ikke Skriftens Billede af en Guds Menighed. Deraf fulgte ogsaa den forargelige Sammenblanding af troende og vantro ved Nadveren". Jensen-Maar flyttede nu til Thisted som Fiskehandler. I 1885 fik saa Byen Besøg af fremmede, frikirkelige Vækkelsesprædikanter, bl. a. den svenske Gillén, som vakte stor Opsigt. Samme Aar blev, som nævnt, stiftet en Frimissionsforening, og Jensen-Maar blev dens første Forstander. Snart viste han sig at være en meget fremragende og ildnende Forkynder, og Gillén og han foretog mange Missionsrejser i Thy. Deres begejstrede, men ogsaa skarpt kirkekritiske Forkyndelse vakte Røre; en Del sluttede sig til Bevægelsen; men ikke mindst Indre Missions Præster tog stærkt til Genmæle. 1886 opgav Jensen-Maar sin Forretning og blev Prædikant med hele Landet som Arbejdsomraade. Han kom med sin stærke Personlighed til at øve stor Indflydelse paa "Det danske Missionsforbunds" Udvikling og blev ogsaa kendt uden for Landets Grænser. 1932

døde han. - I Thy har Frimissionen to Missionshuse, et i Thisted og et i Hørdum, og Thylandsafdelingen tæller nu ca. 75 Medlemmer.

"Frelsens Hær" fik 1890 oprettet en Station i Thisted, hvorfra man virker ud over Thy, men naturligvis mest i Thisted. Det nuværende Hjem blev taget i Brug 1915. - "Frelsens Hær" virker dels direkte missionerende med kristeligt Vækkelsesarbejde, dels udfører man en social Barmhjertighedsgerning over for de daarligt stillede i Samfundet. Ved 50 Aars Jubilæet blev der skrevet i Avisen, at "den Maade, Thisted Afdelingen har løst sin Opgave paa i de mange Aar, der er gaaet siden Oprettelsen, har skabt den mange Venner og trofaste Støtter i Byen".

Stærke, aandelige Brydninger er gennem Aarene gaaet hen over Landet mod Nordvest, og man forstaar overhovedet ikke Thys og Vester Han Herreds Udvikling, hvis man ikke regner med det kristelige Liv og Virke. Det har i høj Grad været med til at gøre denne Egn til, hvad den er i Dag.

(Kilde: Landet mod Nordvest bd. 1, side 269-290).